

Za zvědečtění boje proti kriminalitě v ČSLA

Podplukovník JUDr. Zdeněk Lohnecký, podplukovník JUDr. Václav Šedivý,
podplukovník JUDr. Ladislav Zázvůrek

Program KSSS, o němž naše KSČ jasně prohlásila, že se k němu plně hlásíme a budeme podle něho pracovat i v podmínkách socialistického Československa,¹⁾ vytyčuje úkol zajistit přísné dodržování socialistické zákonnosti, likvidaci jakéhokoli porušování právního řádu, likvidaci zločinnosti a odstranění všech příčin, které ji plodí.²⁾ Tento smělý a náročný úkol nutí k zamyšlení, jak k plnění vytyčených požadavků přistupovat, aby krok za krokem bylo dosahováno jednotlivých postupných cílů, které by vyústily v dosažení žádoucího stavu.

Takovýto přístup je o to naléhavější, že stav trestnosti v ČSLA, hodnoceno podle stíhaných a obžalovaných osob, je vysoký a zhoršoval se postupně od r. 1959 (po prudkém předchozím poklesu v souvislosti s usnesením PB ÚV KSČ z prosince 1958 k otázkám kázně, trestnosti a mimořádných událostí). Vysoký je zejména počet závažných trestných činů vojenských, jako svémocných odloučení a zběhnutí, trestných činů proti vojenské podřízenosti a cti, proti životu a zdraví a proti majetku v socialistickém vlastnictví. Stoupl počet trestných činů páchaných pod vlivem alkoholu a v roce 1963 tvořil zhruba třetinu stíhaných trestných činů.

Poněvadž kázeň a vysoká organizovanost na základě přesného plnění vojenských řádů a předpisů, které jsou nedílnou součástí socialistického právního řádu, je základním předpokladem úspěšného plnění úkolů a přímo ovlivňuje stav bojové pohotovosti vojsk, RMNO na výcvikový rok 1964 vážně kritizuje veškeré nedostatky v uvedených oblastech. Rozkaz současně zdůrazňuje jako prvotní úkol upevnit morálně politický stav a kázeň.

¹⁾ Zpráva Ústředního výboru XII. sjezdu KSČ o činnosti strany a hlavních směrech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti (Nakladatelství politické literatury 1963; XII. sjezd KSČ, str. 87).

²⁾ Program KSSS (Nová mysl — zvl. číslo, říjen 1961, XXII. sjezd KSSS, str. 459).

Jistě by neodpovídala skutečnosti domněnka, že v minulosti nebyla činěna opatření ke zlepšení kázně a zákonnosti v armádě, včetně boje proti kriminalitě. Právě tak nepochybně však je, že dosažení úsilí nepřineslo takové výsledky, které by znamenaly kvalitativní zlom v upevnění kázně a zákonnosti.

Na základě těchto úvah chceme vyslovit své názory na nutnost i možnost hlubšího a vědeckějšího zkoumání příčin a podmínek existujících nezákonností v ČSLA, které se nejvýrazněji a neškodlivěji projevují právě páchaním trestných činů. Vycházíme přitom z přesvědčení, že značná podobnost podmínek, v nichž k porušováním jevům dochází (např. organizovanost podle stejných norem, přibližná shodnost materiálních podmínek a kvality velitelského sboru, věková shodnost vojáků zákl. sl.), si vyžaduje — současně ale také i umožňuje — mnohem naléhavěji zobecňovat poznatky a zkušenosti, než je tomu třeba v civilních prostředích; přitom ovšem jsme vzdálení názoru, že by prostředím bylo všude stejné a bez jakýchkoli specifičností, které pochopitelně mohou mít a mají rovněž vliv na stav kázně a jeho vývoj.

Podotýkáme, že si nečiníme nárok na konečné závěry k této problematice, ale že nám jde o to, dát podnět k hlubšímu společnému zamyšlení orgánů, kterým je uloženo podílet se svou prací na omezení a postupné likvidaci kriminality v ČSLA.

Příčiny a podmínky kriminality

V současné době lze na stránkách odborných právnických časopisů sledovat plodnou diskusi o problémech vědeckého přístupu ke zkoumání příčin kriminality v socialistické společnosti. Živá a podnětná výměna názorů probíhá v SSSR i v ostatních zemích socialistické soustavy a připravuje tak teoretické předpoklady

pro vědecké rozpracování této významné otázky.

Jednotlivé názory se shodují v tom, že v rozpracování vědeckých metod výzkumu kriminality a tím spíše v jejich aplikaci bylo mnoho zanedbáno. Rozvíjejí se teoretické úvahy, zda výzkum kriminality přísluší vědě trestního práva nebo jinému vědnímu oboru s ohledem na to, že výzkum přesahuje rámec vědy trestního práva. Odpověď na tyto úvahy má totiž praktický význam pro organizaci výzkumu příčin kriminality. Důležité nakonec je, že jak věda trestního práva, tak i kriminologie, kriminalistika, psychologie i další vědní disciplíny a orgány musí hledat neustále dokonalejší prostředky nejen pro odhalování trestných činů a jejich postih, ale především pro zjišťování příčin kriminality a pro jejich předcházení.

V odborné literatuře je orientována pozornost na mnoho dalších zásadních otázek, jako např. s čím ve výzkumu příčin kriminality začít a na jaké kategorie trestných činů se zaměřit. Jsou naznačovány metody tohoto výzkumu. Široce je pojat např. návrh vědeckého rozpracování problematiky výzkumu příčin kriminality a úkol předcházení trestným činům v práci A. A. Gercenzona.³⁾

V teorii je již plně uznávána nutnost vědeckého výzkumu kriminality, ale praktické uskutečňování probíhá daleko pomaleji. Překážkou rychlejší realizace je podle našeho názoru přetrvávající způsob myšlení pracovníků teorie i praxe z minulosti. K tomu jistě dále přispívá určitá obava z případných dalších finančních nákladů na výzkum, netrpělivost některých odpovědných činitelů, kteří nechťejí uznat dlouhodobý charakter výzkumu a chtěli by výsledky v nejbližší době, a konečně že v současných podmínkách nemáme ani dostatek všestranně vědecky fundovaných kádrů, které by mohly teoreticky správné závěry úspěšně rozpracovat a aplikovat v praxi. Okolnost, že vědecká tvorivá práce byla v této oblasti zanedbána, pak způsobila, že dnes máme v této oblasti málo zkušeností a teprve se vlastně vytvářejí vědecké koncepty příčin kriminality v socialistické společnosti a metodiky jejího výzkumu.

Postupně se vytváří názor, že při zkoumání příčin kriminality v socialistické společnosti nelze vystačit s vysvětlením, že trestné činy jsou výsledkem antisociál-

ního postoje jako přežitků kapitalismu ve vědomí lidí. Toto vysvětlení, i když bylo ve své obecnosti správné, bylo příliš všeobecné a jednostranné, než abychom se jím mohli spokojit a nezkoumat hlouběji objektivní podmínky, které v socialistické společnosti umožňují páchání trestné činnosti.

A. A. Gercenzon v již citované práci např. hovoří o tom, že projevovali přežitky minulosti napomáhají nejružnější bezprostřední podmínky a okolnosti spojené s ještě ne zcela odstraněnými nedostatky a zvláště nedostatky ve výchovné práci.

V NDR např. doc. Benjamin vychází z toho, že k tomu, aby trestný čin byl spáchán, musely vedle přežitků ve vědomí pachatele rozhodně přispět určité nedostatky, slabosti nebo často také přímé chyby při výstavbě socialismu, jako např. disproporce, nedostatky v řídicí činnosti, nedbání principu materiální zainteresovanosti, nedostatky v kulturní a výchovné práci a jiné.⁴⁾

Z našich autorů prof. Schubert upozorňuje na to, že koncepte mající sloužit jako usměrňovatel metody výzkumu protispolečenských činů musí pod pojmem přežitky minulosti vyjadřovat vše, s čím se musí socialistická společnost potýkat jako s neblahým dědictvím. Nemohou být zdůrazňovány jen subjektivní faktory (přežitky ve vědomí lidí), ale i faktory existující ve sféře ekonomické a kulturní.⁵⁾

Dr. Kudlík rovněž zdůrazňuje vedle subjektivních příčin jako rovnocennou složku nepříznivé působení objektivních příčin a podmínek v socialistickém typu společnosti na vznik kriminality. Vychází přitom z předpokladu, že socialismus je rozpornou společenskou realitou, která má svou vlastní vývojovou dialektiku; právě proto, že i zde existují specifické vývojové rozpory (na rozdíl od nesmířitelných rozporů společnosti vykořisťovatelského typu jde o rozpory neantagonistické), které se mohou za určitých okolností vyhroutit v konflikt, je třeba zkoumat, za jakých podmínek tento konflikt „přerůstá“, resp. může přerůstat až ve zločinné projevy jednotlivců.⁶⁾

V oblasti teorie státu a práva vyslovují např. Boguszak a Jičínský názory,

⁴⁾ Benjamin: Jak lze zkoumat příčiny kriminality — Neue Justitz č. 2/1963.

⁵⁾ Schubert: „K metodě výzkumu příčin protispolečenských činů“. Právník č. 1/1963.

⁶⁾ Kudlík: „Ještě k pojetí příčin kriminality a její prevence“. Právník č. 2/1963, str. 143.

³⁾ A. A. Gercenzon: „Sovětská právní věda a úkol předcházení trestným činům“ — Sovětskoje gosudarstvo i pravo čís. 1/1962.

kteří mají rovněž svůj význam pro určení koncepce příčin kriminality v socialistické společnosti. Tito autoři vycházejí z toho, že „i za socialismu existují ještě rozpory mezi obecným zájmem celé společnosti a individuálním zájmem jednotlivce, které mají své objektivní i subjektivní příčiny. Subjektivní spočívají především v přežitcích starého způsobu myšlení, objektivní pak jsou spojeny s celkovou materiální a kulturní nezralostí nového řádu, v němž ještě existuje výroba zboží a vztahy z ní plynoucí.“⁷⁾

K příčinám kriminality v armádě

Také v armádě se již plně uznává zásada vědeckého zkoumání jevů, tedy i protisociálních. Je to výraz výsledků XII. sjezdu a usnesení konference komunistů MNO z roku 1963 a 1964. V usnesení strany se hovoří o nevyhnutelném spojení teorie a praxe k vytvoření skutečně vědeckého přístupu k výzkumu protisociálních jevů. Domníváme se však, že prozatím není vždy jednoznačně chápán skutečný obsah této zásady a že její pojetí zůstává často pouze teoretické a proklamativní. Za vědecký postup jsou někdy považovány i metody, které, i když jsou používány v dobré vůli a přinášejí i mnohé důležité poznatky, nejsou činností vědecky fundovanou.

Jestliže připouštíme existenci neantagonistických rozporů uvnitř socialistické společnosti, tj. objektivní faktor, který vedle subjektivního faktoru vytváří podmínky pro vznik kriminality, musíme počítat s těmito rozpory i v podmínkách armády, kde mohou mít mnohdy se zřetelem k charakteru armády ještě vyhraněnější podobu.

Také zde nevystačíme s dosavadním pojetím a musíme si ujasnit řadu otázek. Všeobecně se vychází z toho, že kriminalita v armádě je rovněž výsledkem odolávajících přežitků minulosti ve vědomí lidí. Mluví se i o tom, že porušování vojenské kázně je umožňováno nedostatky v organizovanosti života vojsk podle řádů, nedostatky ve výchovné práci, malou náročností a příkladností velitelského sboru apod. Tyto závěry jsou jistě správné, ale příliš obecné a neumožňují jednoznačně konkretizovat opatření k předcházení kriminalitě. V rozbořech určité kategorie trestné činnosti v podmínkách armády se často nedostáváme dále než k statisticko-

evidenčním poznatkům o nejčastějším motivu trestné činnosti, k některým okolnostem, které v konkrétních případech umožnily spáchání trestného činu apod. Význam této činnosti justičních orgánů ve spolupráci s politickými, velitelskými orgány a společenskými organizacemi nelze podceňovat, neboť v průběhu let bylo shromážděno mnoho cenných poznatků a dat, která mohou být důležitým podkladem pro další rozpracování a výzkumnou práci při odhalování příčin kriminality v armádě.

Tak např. při zkoumání příčin dopravních nehod způsobených vojenskými řidiči jsou zjišťovány vedle vlastní nekázně řidičů často též objektivní podmínky, které umožnily mimořádnou událost, např. nedostatky v organizaci výcviku řidičů a v organizaci automobilní služby, v organizaci a pořádku u jednotek apod. V poslední době byly v praxi vojenských prokuratur získány závažné poznatky o nedostatcích při výběru branců pro řídičský výcvik a při jejich zařazení do funkcí řidičů. V rozporu s platnými předpisy byli např. zařazováni vojáci zdravotně, zejména psychicky nezpůsobilí tuto funkci vykonávat, nebo vojáci, u nichž charakterové vlastnosti nedávaly předpoklady pro takové zařazení (např. osoby odsouzené již dříve pro dopravní nekázeň, osoby se sklony k požívání alkoholických nápojů a i jinak charakterově nespolehlivé).

Při vyšetřování trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví se často setkáváme s objektivními podmínkami, které umožňují páchání tohoto druhu kriminality. Jsou to např. nepořádky v evidenci materiálu, nedostatek kontroly, nedostatek v ostraze apod.

Určité objektivní podmínky vytvářejí předpoklady ke vzniku požárů ve vojenských objektech a ztěžují účinné zajištění protipožární ochrany. Tak např. nedostatek investičních prostředků nutí k tomu, že pro uložení vojenské techniky je dosud používáno provizorních dřevěných objektů, které jsou z hlediska požární bezpečnosti nevyhovující. V těchto objektech nejsou často ani dány podmínky pro dodržování předpisů protipožární ochrany.

Přes tyto cenné dílčí poznatky nelze však při nejlepší vůli dosavadnímu zkoumání příčiny kriminality v armádě přiznat vědecký charakter, protože zde chybí především ona metodičnost, systematickosti, soustavnost a perspektivnost, jimiž se seriózní vědecká práce vyznačuje. Až doposud jde převážně o sledování dynamiky

⁷⁾ Boguszak-Jičinský: „Právo a zákonost v ČSSR“ — SNPL 1961, str. 32.

kriminality, o více či méně odpovídající vyhodnocení určitých výrazných signálů v kvantitativních ukazatelích a o účelové prověrky, zaměřené k určitému problému, což dává nezbytné podklady pro operativní opatření velitelských nebo justičních orgánů, avšak neposkytuje vědecké podklady k hlubokému posouzení příčin kriminality a pro přísně vědecky podložená perspektivní řešení k likvidaci podmínek protizákonných činů v podmínkách armády (v širších souvislostech s bojem proti kriminalitě v naší společnosti vůbec).

Vlivy, které vedou ke vzniku trestného činu, existují jednak přímo v osobě pachatele, jednak vně jeho osoby. Toto rozdělení neznámá ani v nejmenším, že by vlivy patřící do jedné skupiny existovaly paralelně, bez vzájemného působení na vlivy skupiny druhé. Právě naopak, jejich prolínání a zpětný odraz se trvale opakuje a vytváří soustavný řetěz. Pro názornost lze uvést dva schematické příklady.

Za existence velmi příznivých podmínek (organizovanost života podle řádů, všestranně náročný postoj velitelů k plnění služebních povinností, kontrola atd.) je značně ztíženo spáchání závažnější nezákoně či trestného činu i narušeným jednotlivcem, který odmítá respektovat zákonnou povinnost. Ovšem už sám fakt, že u jednotky jsou neukázněni jednotlivci, zejména vlivní, či ve větším počtu — vytváří nebezpečí, že jejich nekázeň bude ovlivňovat stav kázně jednotky, pokud jejich negativní vliv nebude neutralizován především výchovným působením za aktivní účasti zdravého kolektivu.

Právě tak naopak. Dobrý a ukázněný jednotlivec podléhá negativním vlivům prostředí, které v něm vyvolá záporné počínání; to by nepochybně nevystlo až v porušení zákonnosti, kdyby svou zápornou úlohu nesehrály zevní podmínky. Tento směr vlivu lze dokumentovat především z oblasti trestných činů majetkových, kdy nedostatky v evidenci, kontrole, inventurní činnosti atd. vyprovokovaly ve vědomí jedince téměř zapomenutý přežitek po bezpracném obohacení.

Principy důsledného centralismu, přísné organizovanosti a nedílné velitelské pravomoci, které jsou pro plnění úkolů v socialistické armádě nezbytné, mohou u některých jednotlivců za určitých podmínek prohlubovat konflikt individuálního zájmu se zájmem celospolečenským, u jiných jednotlivců mohou takový konflikt, který mnohdy vede až k trestné činnosti, přímo vyvolávat. Zejména povaha většiny

vojenských trestných činů svědčí o tom, že jsou projevem rozporu mezi převažujícím individuálním zájmem jedince a charakterem vojenské služby, jejímž podmínkám se mladý, charakterově dosud nevyhraněný člověk nedovedl přizpůsobit, a rozpor mezi egoistickým osobním zájmem a požadavkem vojenské kázně řešil tím nejkrasnější způsobem, tj. např. svémocným vzdálením od jednotky, odmítnutím splnění rozkazu, urážkou nadřízeného, popřípadě dokonce i za použití násilí, tedy spácháním trestného činu.

Vztah mladých lidí k vojenské službě je vytvářen již v občanském životě a pokud již před nástupem vojenské služby je nepříznivě deformován, může být potenciálním zdrojem nežádoucích konfliktů ve vojenském prostředí. Vztah mladého člověka k armádě a vojenské službě je před nástupem vojenské služby ovlivňován prostředím, především rodinou, školou, přáteli a občanskou veřejností. V tomto směru mohou mít nepříznivý vliv určité nesprávné pacifistické tendence, které vedou k podceňování stále armády, branné povinnosti a velitelského sboru z povolání.

Pro zkoumání příčin vojenských trestných činů mají nepochybný význam poznatky vojenských psychologů, které byly získány např. průzkumem problematiky zájmů vojenské mládeže. Tak např. v práci Oldřicha Mikšíka v kapitole o příčinách nezájmu o některé stránky vojenské služby jsou uváděna zajímavá fakta o tom, proč mají někteří vojáci záporný vztah k vojenské službě a co je tedy našim mladým lidem nejvíce nepříjemné z celého vojenského života. Na prvních místech jsou uváděny rodinné důvody, odloučenost od blízkých a malá možnost styku s nimi, tvrdší život a vztahy podřízenosti.⁸⁾ Souvislost těchto zjištění o nejvíce nepříjemných stránkách vojenského života s výskytem nejčastějších trestných činů vojenských je zcela zřejmá. Těžiště vojenských trestných činů tvoří totiž právě trestné činy proti povinnosti konat vojenskou službu a proti vojenské podřízenosti a ctí.

V současných podmínkách nemůžeme však v tak složitém a citlivém organismu jako je armáda, vyloučit i určité nedostatky, které mohou být objektivními podmínkami napomáhajícími vzniku kriminality. Svou úlohu zde může mít rozvoj složitě moderní bojové techniky, již je ar-

⁸⁾ Oldřich Mikšík: „Zájmy mládeže a jejich rozvoj v armádě“ Naše vojsko 1980.

máda vybavena a jejíž zvládnutí klade neustále vyšší fyzické, psychické i časové nároky na příslušníky velitelského sboru, na organizaci a řízení i na každého vojáka, zejména na specialisty. S růstem bojové techniky a s rozvojem zbraní hromadného ničení vznikají nové koncepty vedení boje, které si vynucují změny v dislokaci a organizaci vojsk, což vše skrývá nebezpečí chyb a může mít vliv na stav kázně a mimořádných událostí.

Proto vedle subjektivních faktorů, které ovlivňují kriminalitu, je nezbytné zkoumat i složité a vzájemně související podmínky, tzn. objektivní faktory. Je to nutné tím spíše, že omezovat se pouze na výchovní práci by nepochybně nedávalo předpoklady pro účinnou prevenci kriminality.

Metody zkoumání příčin a podmínek kriminality

Všechny tyto složité vztahy a souvislosti v podmínkách organizovaného vojenského života vyvolávají potřebu vědeckého zkoumání příčin kriminality.

Je nepochybné, že výzkum musí vedle vědy trestního práva vycházet ze speciálních poznatků psychologie, pedagogiky, sociologie, psychiatrie, soudního lékařství a vojenské vědy. Přitom nemůže jít o využívání obecných poznatků těchto vědních disciplín, nýbrž se musí jednat o souběžné zaměřený vědecký výzkum k příčinám protispoločenských činů v podmínkách armády, který by vycházel ze speciálně stanovených hledisek.

Úspěch vědeckého výzkumu může být zaručen jen při široké spolupráci vědeckých pracovníků s pracovníky praxe, ať již jde o stanovení hlavních směrů výzkumu, metodiky i o vlastní výzkum. Pokud jde o pracovníky praxe, jde o pracovníky jak justičního, tak velitelského směru. Předpokladem je i úzká spolupráce se stranickými orgány a společenskými organizacemi.

Řízení vědeckého výzkumu musí být v rukou skutečně vědecky fundovaných pracovníků, kteří by pro plnění tohoto úkolu v podmínkách armády byli teoreticky i prakticky řádně připraveni.

K metodice výzkumu příčin kriminality probíhá v současné době rovněž odborná diskuse a přesahovalo by rámec této úvahy jednotlivé názory na tuto složitou otázku rozebírat. Bylo by úkolem speciálně zaměřeného vojenského vědeckého pracoviště, aby byla vypracována i jednotná

metodika výzkumu příčin kriminality v podmínkách armády.

Nelze se omezit výhradně na statisticko-matematické metody, ale považujeme za nezbytné přistoupit k soustavné hluboké vědecké analýze.

Nepochybně však je, že po metodické stránce musí výzkum příčin kriminality začít u rozboru co nejširších statistických ukazatelů dynamiky kriminality v celarmádním měřítku, i podle druhů vojsk. Statistika dynamiky kriminality je sice již soustavně sledována, avšak chybí vědecké zkoumání statistických ukazatelů. Nelze vystačit s analýzou prvního stupně, tj. se soustavným sledováním, shromažďováním, srovnáváním a tříděním statistickoevidenčních ukazatelů kvantitativního charakteru, ale je nutné důsledně přecházet k analýze druhého stupně, tj. k hlubokému hodnocení kvalitativnímu a zkoumání statistických ukazatelů ve vztazích a souvislostech s ukazateli ekonomického a sociologického charakteru. V podmínkách armády musí jít i o analýzu sociální situace a vztahů u vojenských jednotek a o sledování širších souvislostí s organizací a stavem plnění úkolů armády v jejích složitých podmínkách i ve vztahu ke společnosti jako celku, neboť armáda není izolovaným kolektivem.

Tuto základní metodu výzkumu by pak bylo nutno doplnit výběrovým zkoumáním ve formě studia velkého počtu uzavřených trestných případů. Ve výzkumu příčin kriminality by se v plné míře měly uplatnit různé osvědčené techniky výzkumu, jako např. průzkum, zúčastněný průzkum, interview, anketa, dotazník apod.

Výzkum by měl být orientován i na spolehlivé zjištění skutečné kriminality. Justiční statistika dává obraz pouze o osobách stíhaných, žalovaných a souzených. Přitom počet skutečně spáchaných trestných činů je vyšší, neboť řadu jich velitelé vyřídí kázeňsky na základě § 294 tr. zák. *)

Spolupráce teorie a praxe by se měla výrazně projevit i na vypracování podrobných hledisek k zaměření vyšetřování jednotlivých druhů a případů trestné činnosti, zejména pokud jde o zjišťování a zkoumání jejich příčin a podmínek. Jde v podstatě o vědecké rozpracování metodiky plnění úkolu, stanoveného v § 89 odst. 1

*) K tomu ještě přistupují případy neodhalených trestných činů a jiného porušování kázně, nebo případy nezákonných jednání, která zůstávají bez povšimnutí, ať již veliteli nižších stupňů nebo v důsledku falešného kamarádství.

písm. f) trestního řádu (dokazování okolností, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání). Rovněž při rozpracování těchto hledisek by musely být využity poznatky jiných vědních disciplín.

Pro potřeby výzkumu příčin kriminality v armádě by bylo nutné využít i výsledky výzkumu civilních vědeckých pracovišť. Z tohoto hlediska budou zejména významné poznatky ze speciálního výzkumu kriminality mládeže. Bylo by možné aplikovat i výsledky průzkumu některých trestných činů obecných, např. násilných, majetkových apod.

Naproti tomu těžiště vlastního výzkumu by mělo být zaměřeno na trestné činy vojenské a na vliv podmínek vojensky organizovaného prostředí na vývoj kriminality. Vědecký výzkum příčin kriminality v armádě by jistě dospěl k poznání skutečného stavu a příčin porušování vojenské kázně a vytvořil by podmínky pro účinnou prevenci směrem k pachatelům i při odstraňování objektivních okolností a předpokladů, umožňujících vznik protisociálních činů.

Prostředky předcházení kriminalitě

Prvořadým úkolem je zvýšit účinnost opatření proti příčinám a podmínkám nezákonnosti vůbec, kriminality pak zejména. Jde o to, plně využít všech dostupných prostředků k tomu, aby byl neutralizován záporný vliv příčin a podmínek, z nichž kriminalita zákonitě vyrůstá, a současně byly postupně vytvářeny všude takové podmínky, které vzniku trestného činu zabraňují; takto tedy dosáhnout neutralizace či odstranění onoho katalyzátoru, který urychluje přeměnu individualistických přežitků v trestné činy.⁹⁾

a) Výchovná práce

Podstatnou příčinou kriminality jsou nedostatky přímo uvnitř subjektu. Prostředkem boje proti kořenům kriminality musí být proto všestranná péče věnovaná výchově zejména toho okruhu lidí, který svou činností stav kázně a zákonnosti nejvíce ovlivňuje. Na jednom pólu to jsou již narušení jednotlivci, na druhém příslušníci velitelského sboru.

Pokud jde o první skupinu, jde o celý komplex opatření v zájmu neutralizace negativních vlastností počínaje soudružským pohovorem, přes celou škálu kázeň-

ských prostředků, prokurátorských pohovorů až po trestní stíhání včetně výkonu soudního trestu. Kritické zhodnocení stavu recidivy dokumentuje, že v tomto celém procesu ještě zdaleka není uděláno všechno potřebné.

Počet stíhaných osob, které již byly předtím soudně trestány (převážně pro trestné činy spáchané ještě před nástupem vojenské základní služby), je stále vysoký. Např. v r. 1962 bylo z celkového počtu stíhaných těchto osob 26,3 %. V r. 1963 byl stav téměř shodný, neboť podíl těchto pachatelů na kriminalitě činil 26,5 %. V tomto roce bylo pak z těchto pachatelů 43 %, kteří byli již předtím trestáni pro úmyslné trestné činy 2-5krát. V ozbrojených silách zasluhuje tento problém větší pozornosti i proto, že počet mladistvých osob stíhaných soudy, tj. osob před nástupem vojenské základní služby, se v posledních letech zvyšoval.

K dosažení účinného postupu proti trestnosti se počítá s širokou účastí samotných kolektivů vojáků jednotek, zejména organizací ČSM. Jde zejména o požadavek, aby nezástal neodhalen ani jediný trestný čin i přestupek. To souvisí s Leninovou tezí, že v boji s trestnou činností není tak důležitá výše trestu, jako společenské vědomí, že ani jeden přestupek a trestný čin nezůstane neodhalen a nepotrestán. Podle poznatků prokuratury není však dosud ani v této oblasti využito všech příznivých podmínek, které poskytuje socialistický charakter armády. Zejména není dosud pravidlem, že by organizace ČSM upozorňovaly na porušování socialistické zákonnosti nebo daly podnět k trestnímu stíhání osob, které se dopustily trestného činu.

Pokud jde o výchovné působení na příslušníky velitelského sboru, nebude v převážné většině sledován cíl zabránit spáchání trestného činu. Přitom ani se stavem kriminality vojáků z povolání nemůžeme být spokojeni, neboť jejich počet, pokud jde o stíhané a žalované osoby, je vysoký. Např. v r. 1963 bylo obžalováno pro trestné činy 238 důstojníků a 140 praporčíků. Charakter spáchané trestné činnosti pak naznačuje, že trestná činnost těchto vojáků musela nutně závažným způsobem narušit výchovu vojáků základní služby. Tak 41 důstojníků bylo obžalováno pro rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a 69 pro trestné činy pod vlivem alkoholu.

Rozhodujícím úkolem je dosáhnout stavu, abychom především vojáky z povolání

⁹⁾ O. Novotný: Otázka příčin a podmínek zločinnosti, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 1/1963 str. 25.

vyzbrojili takovými znalostmi, aby se ve své denní činnosti stali aktivními bojovníky za přesné dodržování zákonů a řádů.

Domníváme se, že zvýšená péče výchově velitelského sboru v tomto směru přispěje i k růstu autority jeho příslušníků; o prospěšnosti a potřebnosti dosáhnout zde zlepšení není pochybnosti. Zvýšení úcty k velitelskému sboru v důsledku toho, že příslušníci mužstva budou respektovat vyšší znalosti a schopnosti svých představených, zákonitě povede ke snížení trestných činů proti vojenské podřízenosti a k upevnění kázně. Ze zkušenosti lze potvrdit, že podřízený se nedopustí neuposlechnutí rozkazu, urážky či zprotvění vůči nadřízenému, k němuž chová obdiv a váží si ho pro jeho znalosti a schopnosti.

Značná část velitelů plní dobře až vzorně své povinnosti, poctivě a s veškerou snahu vede cílevědomou výchovou vojáky k vysoké kázní. Tito velitelé také přispívají k tomu, že převážná část morálně narušených mladých lidí, lidí bez správného poměru ke společenským povinnostem před nástupem vojenské služby, odchází po vojenské službě morálně pevnější a ukázněnější. Z našich poznatků můžeme však také usuzovat, že v některých jednotkách velitel správně nepostupuje, neboť nedovede vyvolat zájem a iniciativu kolektivu na upevnění kázně. Část velitelů stojí při upevňování kázně osamocena a výchovné působení kolektivu chybí. Domníváme se, že nežádá je to tím, že velitel nenajde správný přístup k vojákům, především ke zdravému jádru jednotky, je k nim málo soudružský, nevychází vstříc jejich oprávněným potřebám. V individuálním omezování vojáků vyplývajícím z požadavků vojenské kázně se pak také vždy nerozliší nutná míra a osobní zájmy vojáků jsou omezovány více, než vyžadují zájmy plnění úkolů bojové a politické přípravy a bojové pohotovosti.

Otázka kázně se podle našeho názoru řeší někde převážně administrativními záležitostmi. V těchto podmínkách se pak často daří neukázněným vojákům narušovat kolektiv i kázeň ostatních jeho členů. Některým velitelům chybějí potřebné pedagogické znalosti, někdy i schopnosti, takže potom nejsou přirozenými vedoucími svého kolektivu. Někteří velitelé jsou ke svým podřízeným nepřipustně familiární.

Přes řadu dílčích úspěchů není žádoucí měrou využíváno prostředků masového výchovného působení, které má ar-

máda k dispozici; máme na mysli především vojenský tisk, rozhlas, televizi a další agitačně propagační prostředky. Domníváme se, že zde zápornou úlohu sehrálo nesprávné, ztrnulé chápání nepochybně správného požadavku, aby k masové výchovnému působení bylo využíváno především kladného příkladu. Když pomineme stále ještě doznívající snahu „lakovat na růžovo“, šidíme se minimálně o jednu významnou možnost zvýšit přesvědčivost argumentace rozborem kontrastujícího příkladu kladného a záporného. Plně, organické zapojení odpovědných členů redakcí všech uvedených institucí by znamenalo významnou posilu v boji proti kriminalitě, neboť zapojení tak zkušených pracovníků v oblasti propagandy, agitace a masové politické práce by násobilo vyvíjenou snahu přímým ovlivňováním myšlení a praxe širokého okruhu velitelů i mas vojáků. Rovněž i zde je cílevědomost, plánovitost a koordinace předpokladem úspěchu. Téměř se neodvažujeme vyslovit, jakým kladným přínosem by bylo politicky správné a hodnotné zaměření pozornosti do této oblasti ze strany umělců, kteří se zabývají vojenskou problematikou.

Další skutečnosti, která brání dosáhnout zřetelnějších výsledků v boji proti podmínkám a příčinám kriminality, jsou nedostatky v řídicí práci. Jsme toho názoru, že bez důsledného prosazení seriózního systému opatření, která by cílevědomě, přesvědčivě a účinně ovlivňovala praxi, nelze dosáhnout zlepšení ani na úseku kázně a zákonnosti. Poznání, rozbor, zhodnocení, vytyčení koncepce, její organizační a masové politické zajištění, kontrola plnění a zpětné vyhodnocení získaných poznatků pro další perspektivu musí být skloubeno v organický, neustále se opakující cyklus. V tomto směru plně podporujeme a bereme za své myšlenky a závěry obecně vytyčené pro stranickou činnost na MNO plněm hlavního výboru KSČ o úkolech na ideologickém úseku.

b) Náborová jednotka a koordinace

Důležitým prostředkem v boji proti kriminalitě je správné používání trestních zákonů, jinak řečeno **trestní politika**.

V praxi je značně obtížné naplnit známou Marxovu tezi, že trest v socialistické společnosti není odplatou za protispoločenské jednání, nýbrž nutnou společenskou ochranou před takovým jednáním.

Jsme toho názoru, že v ústředních orgánech, do jejichž kompetence spadá

péče o upevňování kázně a zákonnosti, by se otázka trestní politiky měla věnovat větší pozornost než dosud. Zejména že by se měla trestní politika častěji a s důkladnějším poznáním skutečného stavu společně hodnotit a zkoumat. Jde nám zejména o užší soudružskou spolupráci těchto orgánů, o vzájemné vyměňování poznatků a zkušeností, prostě o dosažení plné názorové jednoty na aplikaci trestních zákonů.

Setkáváme se, byť ojediněle, s názory, že trestní politika není orgány prokuratury a soudů správně uplatňována, že by měly být pachatelům trestných činů ukládány přísnější tresty. Příslušné orgány by měly tedy připravit ze svého úseku činnosti příslušné podklady, jako statistické údaje a ostatní poznatky, a rozhodnout, zda kritické hlasy mají své opodstatnění. Bylo by zejména nutné a potřebné posoudit, zda nejde o jednotlivá pochybení při celkové správné linii. Jednotlivá pochybení nelze totiž vyloučit a je možné a také nutné ihned je napravovat prostředky trestních zákonů. Při pochybení v celkové linii by se ovšem musela přijmout opatření zásadní. Jde však právě o to, vyloučit možnost, abychom se na celkovou linii v trestní politice nedívali přes několik jednotlivých případů a z tohoto pohledu pak nehodnotili a neusměrňovali trestní politiku.

Podívejme se na některá možná pochybení v trestní politice i na možnosti, jak jim zabránit. Podle § 294, odst. 1 tr. zákona lze kázeňsky vyříditi, odůvodňují-li to okolnosti případu, řadu kázeňských činů vojenských. Patří sem některé druhy neuposlechnutí rozkazu, zprotivení a donucení k porušení vojenské povinnosti, urážky mezi vojáky, vyhýbání se výkonu vojenské služby, svémocné odloučení, porušování povinnosti strážní a dozorcí služby, při obraně vzdušného prostoru a ohrožování politického a morálního stavu jednotky. Z výřetu vyplývá, že kázeňsky lze tedy vyříditi i trestné činy, které mohou narušit kázeň jednotky závažným způsobem. Přitom velitel může tyto trestné činy vyříditi kázeňsky i bez souhlasu prokurátora. A je to i trestní politika uplatňovaná v těchto případech velitelem, která může podstatnou měrou přispět k utužení kázně v jednotce nebo naopak.

Jsou poznatky o tom, že velitelé útvarů dovolují, aby takové trestné činy, jako svémocné odloučení, porušování povinnosti strážní a dozorcí služby, neuposlech-

Podplukovník JUDr. Zdeněk Lohnický
podplukovník JUDr. Václav Šedivý
podplukovník JUDr. Ladislav Závůrek

nutí rozkazu nebo urážky mezi vojáky, byly řešeny v rozporu s příl. 6 KR nižšími veliteli. Je pochopitelné, že takováto opatření nesplní náležitě žádanou výchovnou funkci vůči pachateli trestného činu ani vůči ostatním příslušníkům jednotky.

V případech, kde velitel oznámí takový trestný čin prokurátorovi a ten věc veliteli vrátí ke kázeňskému vyřízení, je to opět prokurátor, kdo zde uplatňuje trestní politiku. V drtivé většině případů je záležitosti velitele a prokurátora dole, jak o věci rozhodnou. Prokurátoři jsou přesvědčeni o tom, že dělají svou věc dobře. Velitelé útvarů, kteří mají podle příl. 6 KR oprávnění o věci rozhodnout, mají totéž přesvědčení (pokud je nám známo, u MNO se plnění této části velitelských povinností prozatím nehodnotí). Správné uplatňování trestních zákonů však není a nemůže být věcí jen rozhodnutí v konkrétní věci, v konkrétním případě. To je i otázka celkové praxe a jejího celkového působení na stav kázně, trestnosti a mimořádných událostí. Chceme-li nabýt jistotu, že pracujeme dobře a s dlouhodobou perspektivou, pak by se měly v ústředí takovéto otázky společně zkoumat a hodnotit. Je například známo, že počet svémocných odloučení je vysoký. Měli bychom tedy v této oblasti, a to nejen v této, provádět průzkum, jak nám trestní politika pomáhá stav řešit. Jestliže zjistíme, že trestní politika je správná, pak také zjistíme, že příčina neuspokojivého stavu je jinde. A závěr a opatření by pak měly být takové, že tedy do této oblasti, kde zaostáváme, upřeme pozornost a úsilí. A tímto způsobem, který se podle našeho názoru značně přibližuje vědeckému postupu v boji s kriminalitou, bychom pak měli postupovat i u jiných druhů kriminality.

Důležitým prostředkem k řešení stavu kázně, trestnosti a mimořádných událostí by mohly být **meziřesortní porady v centrále**. Dosavadním nedostatkem je, že tyto porady byly svolávány velmi nepravidelně a s dlouhodobým časovým odstupem. Chybí tedy i zde soustavnost, pravidelná a otevřená soudružská kritika dosavadní práce a podrobné projednání a koordinace přijímaných opatření.

Organizační formy a náplň činnosti na centrále

Stav kázně, trestnosti a mimořádných událostí nelze ovlivnit žádným jednorázovým opatřením. Kriminalitu nelze také v současných podmínkách vývoje naší

společnosti likvidovat, nýbrž pouze omezovat a tím pro její likvidaci v budoucnu vytvářet předpoklady. Úkol bojovat s kriminalitou je nutno proto chápat jako úkol dlouhodobý, avšak přitom jako úkol, k jehož splnění je nutno využít beze zbytku všech možností, které jsou v současné době po ruce.

Ukázali jsme, že výzkumu příčin kriminality a boji proti kriminalitě v socialistické společnosti se začíná věnovat zvýšená pozornost. Dospěli jsme k názoru, že v tomto procesu bychom neměli zůstat stranou ani v ČSLA. Považujeme proto za svou povinnost i naznačit, jaká je možnost organizačních předpokladů takovéto činnosti. Domníváme se, že zřízení vědeckého pracoviště by vyžadovalo rozsáhlá organizační a kádrová opatření, pro něž nejsou zatím podmínky. Myslíme, že by bylo možno v současné době řešit stav vytvořením koordinační komise, která by plnila funkci velitelského poradního orgánu příslušného k ministru, popřípadě ke kolegiu MNO nebo náměstkovi MNO; tento orgán by mohl eventuálně pracovat jako sekce vědecké rady MNO, zřízené podle čl. 5 statutu MNO. Zastoupeny by v něm měly být složky, které mohou přímo řešení problémů kázně a kriminality ovlivňovat. Máme na mysli především funkcionáře náměstka MNO, sekretariátu MNO, HPS, VPA, ÚVN, správy vojenských soudů, hlavní vojenské prokuratury a vojenského tisku. Tento orgán by si musel udržet charakter pružného dělného kolektivu, který by na vysoké odborné úrovni za účasti

souběžných vědních disciplín, jako sociologie (vliv civilního prostředí), psychologie, psychiatrie, pedagogika, logika pomáhal odpovědným vedoucím pracovníkům v jejich velitelském úsilí za zlepšení kázně a snížení kriminality.

Pokud jde o náplň práce, usiloval by především o zvýšení úrovně poznání podmínek a příčin kriminality. Poněvadž dosažení nekoordinovanými opatření nepřinesla zvědčení zdrojů poznání, bylo by potřebné zpracovat ucelený komplex metod, jak jsou naznačeny vpředu. Na této práci by se mohli podílet odborníci z jednotlivých složek podle specifické problematiky (např. automobilní nehody — TAS) i aktivisté od vojsk.

Vedle hlavního úkolu spjatého s organizací vědeckého způsobu poznávání příčin nekázně a nezákonnosti, zejména kriminality, by mohl uvedený orgán činit návrhy a náměty na meziresortní porady, popřípadě jednání kolegia MNO k otázkám kázně a zákonnosti; dávat náměty na zaměření a organizaci právní propagandy na MNO i ve vojscích; přispívat k prosazování názorové jednoty a hodnocení a řešení problému kázně a zákonnosti na centrále i podřízených stupních; zobecňovat získané poznatky prostředky masového působení (vojenský tisk, rozhlas, televize apod.).

Teprve v další fázi, po získání potřebných zkušeností i podle výsledků těchto nových forem práce, by mohla být zřízena eventuálně i samostatná vědecká instituce.

☆ ☆ ☆

Pokusili jsme se vysvětlit, že problematika příčin a podmínek kriminality v ČSLA je závažná.

S ohledem na získané zkušenosti nelze vystačit s dosavadními formami a metodami práce. Současný stav a vývoj kriminality vyžaduje naléhavé řešení na kvalitativně nové základně za použití všech dostupných vědních disciplín, za těsné a koordinované součinnosti složek velitelských, stranickopolitických a justičních. Nekladí jsme si za cíl vyřešit tuto složitou a náročnou problematiku. Přáli bychom si, aby naše studie byla chápána jako podnět k zamyšlení nad možnostmi a předpoklady vědeckosti v zaměření úsilí za zlepšení stavu kázně a snížení kriminality v armádě; zároveň jde o pokus aplikace některých nových podnětů společenských věd, především vědy trestního práva k problematice příčin a podmínek kriminality v socialistické společnosti a k metodice výzkumu těchto jevů.